

на, лучшие педагогические труды, переводы иностранных авторов того времени. В качестве учебно-вспомогательных пособий Ы. Алтынсарин рекомендовал учителям русско-казахских школ изучать и использовать в работе труды и учебники русских педагогов и писателей: «Детский мир» К.Д. Ушинского, «Азбуку и книгу для чтения в школе и дома» Н.Ф. Бунакова, «Басни» И.А. Крылова, «Грамматику» И.А. Кирпичникова, «Элементарный курс грамматики. Правописание» Д.И. Тихомирова, «Арифметику» В.А. Евтушевского, «Краткую русскую историю» М.Я. Острогорского.

Ы. Алтынсарин разрабатывал учебные планы и программы школ, отличавшиеся от существовавших своей широтой и глубиной. Он сам написал для обучающихся русско-казахских школ два учебных пособия «Киргизская хрестоматия» и «Начальное руководство в обучение киргизов русскому языку». Эти книги были первыми учебными пособиями для изучения казахскими детьми русского языка и отличались тематической чёткостью, легкостью и доходчивостью в изложении основных правил русской грамматики.

Всю свою жизнь Ы. Алтынсарин посвятил просвещению родного казахского народа. «Народ казахский сам по себе представляет благодатную почву для образования», – писал человек, веривший во всеспасительность знания для развития общества и каждой человеческой индивидуальности. «На нашу долю, – писал Алтынсарин, – теперь выпало самое тяжелое, ответственное время, когда все надо еще создавать, вводить эти нововведения в темную среду и освещать все, насколько хватит у нас сил и умения...» [2].

По мнению великого Просветителя, педагогическая интеллигенция несет в народ науку и знания. Казахские народные школы, которые создал великий Учитель, стали первыми опорными пунктами для распространения в массах передовой демократической мысли и культуры. Он высоко поднял общественное значение педагога, выработал специальную систему педагогической подготовки, определил самые главные качества личности учителя, необходимые для эффективного выполнения преподавательской деятельности.

Просветительные идеи Алтынсарина до сих пор остаются актуальными и новаторскими. Его неоценимое и бесценное наследие обязательно должно быть использовано в процессе подготовки учителя, потому что, все его помыслы проникнуты уважением к педагогу и его благородному труду.

Список литературы

1. **Алтынсарин, И.** Собрание сочинений. В 3-х томах / И.Алтынсарин // Алма-Ата: «Наука» КазССР, 1978. 352 с.
2. **Джумагулов, К.Т.** Ибрай Алтынсарин / К.Т. Джумагулов – Ташкент: Изд-во литературы и искусства, 1975. – 204 с. 121.
3. <https://infourok.ru/nauchniy-doklad-prosvetitelkie-idei-ialtinsarina-962922.html>
4. **Ушинский, К. Д.** О пользе педагогической литературы [Текст]: К.Д. Ушинский // Москва : Педагогика, 1974. 584 с. (Российская государственная библиотека (РГБ) – URL: https://rusneb.ru/catalog/000199_000009_003672578/)

ӘОЖ 37.032:355

Ы. АЛТЫНСАРИН ШЫҒАРМАЛАРЫ НЕГІЗІНДЕ БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫН ДАМУ

Халыкова А. М. – педагогика ғылымдарының магистрі, Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, Нұр-Сұлтан қаласы.

Ы.Алтынсарин еңбектерінде рухани-адамгершілік тәрбиенің маңыздылығын жоғары қойып, оны ең басты құндылық деп бағалады. Ыбырай әңгімелерінің желісі, мазмұны, тәрбиелік мәні бала санасына ерекше әсер етіп, оның білімге деген қызығушылығын оятып, қоғамда адамгершілігі мол, рухани адамгершілік құндылықтары дамыған тұлға қалыптастырары сөзсіз.

Түйінді сөздер: Құндылық, тұлға, білім алушы, тұлғалық құндылық.

Еліміздің тұңғыш ағартушы, педагогы – Ыбырай Алтынсариннің 180 жылдық мерейтойы Тәуелсіздігіміздің 30 жылдығымен тұспа-тұс келіп отыр. Ы. Алтынсарин қазақ балаларын білімге шақырып, көкірегін оятқан алғашқы ұстаз. Ыбырай Алтынсариннің еңбектері қазақ балаларының білім көкжиегінің кеңеюіне, рухани-тұлғалық жағынан дамуына зор игі ықпал етті.

Ы.Алтынсарин еңбектерінде рухани-адамгершілік тәрбиенің маңыздылығын жоғары қойып, оны ең басты құндылық деп бағалады. Ыбырай әңгімелерінің желісі, мазмұны, тәрбиелік мәні бала санасына ерекше әсер етіп, оның білімге деген қызығушылығын оятып, қоғамда адамгершілігі мол, рухани құндылықтары дамыған тұлға қалыптастырары сөзсіз.

Тұлғалық құндылықтарды оқу-тәрбие процесінде құндылыққа негізделген шығармалар арқылы топтық іс-әректте тәрбиелеу де маңызды. Оқыту мен тәрбиелеу негізінде туындайтын өзара қарым-қатынастар топтық іс-әрекеттің мақсатына, ұйымдастырылуына, құндылығына байланысты. Қоғам дамуында біздің күнделікті қарапайым тіршілігімізде сүйіспеншілік пен ізгілік, мейірімділік пен қайырымдылық, шыдамдылық пен имандылық, адалдық пен ибалық сияқты асыл қасиеттер керек.

Құндылық – бұл адамның қоғамда талпынатын идеялары, идеалдар мен өмірлік мақсаттары. Олар сүйіспеншілік, бедел, сыйластық, білім, денсаулық сияқты жалпы құндылықтар болса, сондай-ақ, ол саяси, діни және жеке, топтық, әлуметтік құндылықтар. Құндылықтар адамның жас ерекшеліктері мен олардың өмірлік жағдайларына байланысты бір жүйеге топтасады [1].

Жаһандық бәсекеге қабілетті адами капитал сапасын жақсарту мақсатында егемен елімізді өркениетке жетелейтін білім бастауында мектеп, ал сол мектепте жас ұрпақтың бойында білім негізінің іргетасын қалаушы – ұстаз тұрғаны белгілі. Бүгінгі таңда білім беруді модернизациялау азаматтық жауапкершілігі мол, адамгершілігі жоғары, әлеуметтенуге тиімді және өзін-өзі анықтауға қабілетті тұлғаны дамытуды қажет етеді [1].

Қазір білім беру процесінде білім алушылардың бойында тұлғалық құндылықтарды дамыту мәселесі тұрғаны белгілі. Жас ұрпақты тәрбиелеу – қазіргі уақытта белгілі бір дағдарысты бастан кешіретін өте күрделі де қиын процесс. Қалалық және ауылдық жерлерде жастардың қоғамдағы мінез-құлқын бақылау негізінен алаңдаушылық тудыруда. Руханият, жағымды мінез-құлқтың жеткіліксіздігі, нашақорлық пен алкогольизмге деген құштарлық, моральдық бұрмалану, қылмыс, буллинг, алдау, жыныстық түсініксіздік, идеалдардың болмауы және басқа да көптеген жағымсыз құбылыстар жиі кездеседі. Осы ретте білім алушылардың бойында тұлғалық құндылықтарды сіңіру басты орында болуы керек [2].

Осы мақсатта білім беру модернизациясы білім алушылардың тұлғалық құндылық қасиеттерін дамытуды алдыңғы орынға қояды. Білім алушылардың тұлғалық құндылықтары олардың жеке тұлғалық нақты ұмтылысын, белгілі бір іс-әрекетті меңгеріп, онымен айналысуын қарастырады.

Олай болса, білім алушылар – қоғамда жаңа идеяларға талпынып, өмірдің мәнін іздеуде өз білімдерін кеңейтуге талпынатын тұлға. Білім алушылардың бұл талпынысы жағымды фактор. Білім алушылардың білім алуына ата-ананың, мұғалімдердің, достарының ойы, қоғамдық ақпарат құралдары, оқыған кітаптары әсер етеді. Білім олардың құндылықтарының дамуына ықпал етеді. Сондықтан білім алушылардың бойында құндылықтардың дамуы олардың тұлғалық бағытының дамуымен тығыз байланысты.

Білім алушылардың бойында тұлғалық құндылықтарын дамыта отырып, қазіргі өмірге сай бейімдеу, заманға сай өзгере алуына жағдай жасау керек. Қазіргі қоғам жас ұрпаққа бәсекеге қабілетті, сұранысқа ие, рухани құндылықтары қалыптасқан тұлғаны қажет етіп отыр.

Алайда, қоғамның сұранысына сай, бәсекеге қабілетті тұлғаны даярлауда білім беру жүйесінде кейбір өзгерістерді байқауға болады. Білім алушының тұлғалық құндылықтарын қалыптастыру стратегиясы бүгінгі таңда білім беруде ілгері жетекші мәнге ие, өйткені білім алушының тұлғалық құндылықтарының құрылымында ерекше мағына бар. Білім алушылардың рухани-тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру, әлеуметтік және жеке құзыреттіліктерін дамыту, гуманистік мәдениетті қалыптастыру, бұл педагог үшін ең басты негіз болып табылады.

Жалпы алғанда, білім беру жүйесінің басты міндеті – тұлғаны, оның әлеуетін, шығармашылық қабілеттерін дамыту, білім берудің сапасын арттырып, тұлғалық құндылықтары дамыған, болашақта бәсекеге қабілетті тұлғаны даярлау. Бұл дәстүрлі дидактикалық және технологиялық қолдаудан, шығармашылық білім беру ортасын құрудан өзге білім беру процесін дамытумен тығыз байланысты. Білім алушылардың тұлғалық құндылықтарын зерттеу мәселесі ол әлеуметтік-экономикалық жағдайға, білім беру жүйесіндегі бейімделу, өзін-өзі дамыту, қалыптастыру мәселесіне байланысты түрлі аспектілерде көрініс тауып отырады [2].

Осыған орай, қазіргі жас ұрпақтың бойына рухани-адамгершілік, тұлғалық құндылықтарды сіңіруде Ы. Алтынсарин педагогикалық-психологиялық шығармаларының тәрбиелік маңызы зор. Мысалы, «Таза бұлақ» әңгімесінің идеясы балаларға не береді? Не себепті таза бұлақ? Бұлақ басындағы таста не жазылған? Таста жазылған сөзді талдау арқылы балалардың жеке пірінін білу, білім алушыларды логикалық ойлауға жетелейді. Білім алушы ойлана отырып, өз бойында адалдық, әділеттілік, шынайылық, кішіпейілділік, тазалық, сүйіспеншілік пен мейірімділік т.б құндылықтарды сіңіре алады [3].

«Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» әңгімесінде «.....Жұмыссыз жүрген бір жан жоқ. Сені де Құдай-Тағала бос жүруге жаратпаған, жұмыс істеуге әдеттену керек, – деді атасы он жасар баласына. Бұл әңгімеде балаларды еңбекқорлыққа жетелейді.

«Әке мен бала» әңгімесінде баланың жалқаулығын сынап отырып, еңбектің жемісін бағалауға, прагматикалық ойды қалыптастыруға жетелейді.

«Шеше мен бала» әңгімесі жасөспірімді қайырымды болуға, мейірімділікке баулыса, «Түлкі мен ешкі» өтірікшіліктен, «Қысық ағаш» қыңырлықтан, қырсықтықтан аулақ болу мәселелерін көтеріп, жағымды тұлғалық құндылықтарды қалыптастырады.

«Асыл шөп» әңгімесі сабырлық, ұстамдылық пен шыдамдылыққа уағыздаса, «Салақтық»,

«Надандық», «Жамандыққа жақсылық» әңгімелері білім алушыларды жалқаулықтан, надандық пен төкаппарлықтан аулақ болуға тәрбиелейді [4].

Ы. Алтынсариннің «Лұқпан әкім» әңгімесінде адамның ішкі дүние танымы, жан дүниесі туралы баяндайды. «Қашанда бір істі бастағыңыз келсе, ол іске әуелі ақылыңызды, содан соң көзіңізді жұмылдырыңыз, одан соң ақылыңыз дұрыстаса, көзіңіз көріп, жөнін тауып маққұл көрсе, тіліңіз бен қолыңызға сонда ерік беріңіз» деп, адамның ақыл-ой, парасаттылығына ішкі жан дүниесі түйсіну, көру, сезіну процестеріне жүгіну керектігін айтады [5].

Ұлы ұстаздың қай шығармасын алсақ та білім алушының санасын оятып, оларға үлгі-өнеге беріп, шынайы өмірлік мысалдар мен астарлы әңгімелері болашақта өмірді тануға, еңбекті бағалай отырып, белгілі бір іс-әрекетте нәтижелі атқаруға жетелейді.

Отан сүйіштікке, өнегелікке, өнерге баулу, ізденімпаздыққа, талапшылдыққа, кішіпейілділік пен сүйіспеншілікке, жігерлікке, табандылық сияқты жағымды мінез-құлыққа тәрбиелеуге жетелейтін мәселелерді көтереді.

Білім алушылардың тұлғалық құндылықтарын дамытуда мектептің оқу-тәрбие процесінде Ыбырай шығармалары арқылы құндылыққа бағдарланған іс-шаралар жүйелі жүргізіліп отыруымаңызды. Өйткені, олардың өмірлік ұстанымы, шешім қабылдаушылық, өзара қарым-қатынасқа түсе алушылық, өнерді бағалау, патриоттық, отансүйгіштік, шеберлік, ұстамдылық, шыдамдылық қасиеттері Ыбырай шығармаларының негізінде қалыптасып, дамып, жетіледі десек артық айтпаған болар едік. Сондай-ақ, тұлғалық құндылықтарды дамыту оқу бағдарламасының мазмұнында көрініс тауып, жалпы білім беретін пәндердің негізгі компонентіне айналуы шарт.

Оқу процесінде білім алушылардың тұлғалық құндылықтары дамып, қалыптасуы маңызды. Сол себепті мектепте білім алушылардың тұлғалық құндылықтарын дамыту Ыбырай шығармалары арқылы жүзеге асырылуы мақсаты нәтиже бермек.

Осы мақсатта білім алушылардың тұлғалық құндылықтарын дамытуда төмендегідей ұсыныстар беруге болады:

- біріншіден, білім алушылардың тұлғалық құндылықтарын дамыту үшін мектепте шығармашылық іс-шараларды ұйымдастыру.

- екіншіден, білім алушылардың тұлғалық дамуы олардың болашақта мамандық таңдауға деген сүйіспеншіліктерін арттыру мақсатында кәсіби тәжірибеге бағдарлау.

- үшіншіден, мектепте Ыбырай шығармаларын қолдана отырып, білім алушылардың тұлғалық құндылықтарын дамыту үшін тақырыптық кездесулер, дөңгелек үстел, тренинг, коучинг, шеберлік сыныптар өткізу.

Ұлы ағартушы Ы. Алтынсариннің еңбектері оқу-тәрбие процесінде өзіндік орны бар, бала тәрбиесінде тұлғалық құндылықтарды қалыптастыруда бүгінгі күнде өзекті.

Дұрыс ұйымдастырылған оқу-тәрбие процесі білім алушылардың тұлғалық, рухани-адамгершілік құндылықтарының дамуына, олардың өмірлік мақсаттарын айқындап, бүгінгі заманауи білім беру процесінде бәсекеге қабілетті тұлға болып қалыптасуына зор ықпалын тигізери анық.

Әдебиеттер тізімі

1. **Hayes T. L.** An Exploration of Professional Values Held By Baccalaureate and Associate Degree Nursing Students. Electronic Theses, Treatises and Dissertations. 2006, – 44 б.
2. **Никитина, Н. Н.** Развитие ценностного сознания учителя / Н. Н. Никитина // Педагогика. 2000. – № 6. – 65-70 б.
3. **Ы. Алтынсарин,** Таза бұлақ: өлеңдер, әңгімелер, очерктер, хаттар / Ы. Алтынсарин. – Алматы 2008 – 207 б (Балалар әдебиеті).
4. **Ы. Алтынсарин,** Әңгімелер: морнография – Алматы 1980.
5. **Ы. Алтынсарин,** Қазақ хрестоматиясы: монография – Алматы: Білім, 2003. – 111 б.

УДК 377

СОДЕРЖАНИЕ СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ: ИСТОРИЯ, ТЕОРИЯ, ПРАКТИКА

Сайлыбаев А. А. – *заведующий лабораторией дидактики Национальной академии образования имени Ы.Алтынсарина, кандидат педагогических наук, доцент.*

В истории педагогики сложились несколько теорий формирования содержания образования, как теория формального образования, теория материального образования, прагматические (от греч. прагма – действие, практика) идеи. Так же в современной дидактике существуют и разные подходы к формированию содержания образования и организаций процесса обучения: знаниево-ориентированный подход, мыслительно-деятельностный подход, личностно-ориентированный